

міністрація і служба безпеки Гетьмана Української Держави 1918 р. //Право України. – 2000. – № 4. – С. 106 – 110; Тимошук О. В. Охоронний апарат Української держави (квітень – грудень 1918р.). - Х.: Видавництво Університету внутрішніх справ, 2000. – 462 с.; Тимошук О. Тюрмена реформа гетьмана П. Скоропадського //Право України. – 2000. – № 3. – С. 114 – 117; Тимошук О. В. Державна варта Української Держави (історико-юридичний аналіз) /Відпов. ред. Усенко І. Б. - К., 1998. - 72 с., тощо.

4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Репринтне відтворення видання 1949 року. У 3-х т.; Мала енциклопедія етнодержавознавства /НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. - К.: Довіра: Генеза, 1996. - 942 с.; Мироненко О., Римаренко Ю., Усенко І., Чехович В. Українське державотворення: Словник-довідник. - К.: Либідь, 1997. – 559 с., Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.», 1999, тощо.

УДК 340. 322

**Кравчук М. В.**

*к. ю. н., доцент, доктор права  
Українського вільного університету,  
завідувач кафедри теорії та історії  
держави і права Тернопільського  
національного економічного  
університету*

## **ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІГІЯ – ОСНОВА СУЧАСНОГО ПРАВА**

*Анотація.* У даній статті висвітлені право і релігія як основні регулятори суспільних відносин, їхня взаємодія. Охарактеризовані джерела, типи, структура, особливості реалізації релігійних норм і визначені роль і місце християнської релігії у функціонуванні права.

*Аннотация.* В данной статье рассмотрены право и религия как основные регуляторы общественных отношений, их взаимодействие. Охарактеризованы источники, типы, структура, особенности реализации религиозных норм и определены роль и место христианской религии в функционировании права.

*Summary.* This article outlines the law and religion as the main regulators of social relations and their interaction. The sources, types, structure, details of the religious norms and the role and place of the Christian religion in the functions of law are characterized.

*Ключові слова.* Сакралізація; секуляризація; релігійні норми; джерела релігійних норм; право та релігія; реалізація релігійних норм; канонічне право.

*Ключевые слова.* Сакрализация; секуляризация; религиозные нормы; источники религиозных норм; право и религия; реализация религиозных норм; каноническое право.

*Key words.* Secularization; religious norms; sources of religious norms; law and religion; the implementation of religious norms; canon law.

На сучасному етапі (етапі «антропологізації» соціальних процесів) ключовим питанням кожного суспільства є його поступальний розвиток, спрямований на лідуну як основу цивілізації. На думку вчених, фундаментом такого суспільного розвитку є духовність, оскільки на ґрунті столітнього войовничого атеїзму, що залишив руйнівний слід у світосприйнятті пострадянського періоду, на фоні атеїстичного нігілізму «ліберального» Заходу, важко не усвідомлювати життєву потребу повернення праву його духовних (релігійних) складових [8, с. XI]. Історії відомі багатомісячні періоди, коли релігійне вчення, його догматика були домінуючою світосприйняття. Такий підхід закріпив на довгі роки теологічну концепцію розвитку суспільства, згідно з якою держава, право, закон мали Божественне походження. Відповідно до основної парадигми цієї теорії позитивний (прийнятний людиною) закон є реалізацією Божої волі на землі. Детальний аналіз цивілізаційного розвитку людства вказує, що взаємовплив права і християнської релігії продовж століть мав секулярний (занепадницький) характер. В останній період, незважаючи на поширеність нормативістського та соціологічного підходів, прихильників теологічного праворозуміння стає все більше. Розуміння сутності права як Божого творіння і сакралізація позитивного права в сучасному суспільстві набуває поширення [9, с. 150-152]. З огляду на процес впливу релігії на суспільство Д. Вовк виділив три етапи: *синкретизму* (епоха Середньовіччя), на якому релігія виступає джерелом походження, існування та обґрунтування права; *секулярни-*

зації (Новий час), пов'язаний з прагненням відокремити суспільні явища й інститути, у тому числі державно-правову дійсність, від релігії, протиставити їх одне одному; сучасний етап (постсекуляризованого суспільства), на якому відбувається діалектичне поєднання двох попередніх етапів, при цьому зазначив, що сьогодні у співвідношенні релігії і права неможливе зникнення феномену релігійності, оскільки завжди існує потреба людства у моделі світогляду, який пропонує релігія [1, с. 58].

Проблема взаємовпливу релігії і права, сутність релігійно-правових норм та їхня роль у соціальному регулюванні, особливості функціонування релігійно-правових систем є актуальними і тому стали предметом наукових досліджень сучасних вчених-юристів: Д. Вовка, М. Козюбри, А. Козловського, Д. Лук'янова, С. Місевича, Ю. Оборотова, Р. Папаяна, О. Скаун, А. Скоробогатова, Ю. Тіхомірова, Б. Хашматулли, О. Юлдашева, О. Ющика та ін.

З огляду на вище вказане сформована і мета даної статті, яка полягає в з'ясуванні взаємовпливу права і релігії як основних регуляторів суспільних відносин, характеристик джерел, різновидів, структури, особливостей реалізації релігійних норм та визначенні ролі і місця християнської релігії у функціонуванні права.

З'ясовучи роль права і релігії у суспільному розвитку, в забезпеченні такого поступального руху доречно звернути увагу на засоби соціального регулювання, насамперед на комплекс соціальних норм, як один із вагомих чинників суспільного розвитку. Сукупність зазначених норм створює цілісну систему соціального регулювання. Відомо, що з усієї гами соціальних норм, з огляду на ефективність їхнього регулятивного впливу на суспільні відносини, найбільш ефективні соціальні норми набувають особливого статусу, підвищеної значущості, які переважно санкціонуються державою (беруться державою під захист). До таких соціальних норм цілком справедливо належать правові та релігійні норми (останні – найбільше стосуються релігійних правових систем). Особливості правових норм, як елементарної частини права, визначені їхніми специфічними ознаками, внутрішньою і зовнішньою структурами, функціями, їх способами формування та реалізації, ціннісними властивостями [10, с. 124–186].

З приводу залучення релігії для упорядкування суспільних відносин О. Ющик зазначає, що у зв'язку з посиленням суперечності інтересів всередині первісного колективу традиційні санкції, якими підтримувалася обов'язковість загальноколективного авторитету моральних правил, ставали усе менш дієвими, демонстрували все більшу неспроможність збереження єдності цього колективу. ...Оскільки первісне суспільство з самого початку не знало більш високого авторитету, ніж авторитет загальноколективної волі, у такому випадку люди використовували авторитет надсуспільної сили, сили божественного авторитету. ...Отже, використання у управлінні первісним колективом релігії, як форми регулювання поведінки індивідів, було з самого початку зумовлене потребою посилення регулювальної дії первісної моралі [12, с. 118].

Аналіз наукових розробок у цій сфері дає можливість встановити таку відмінність та особливість релігійних норм порівнянно з правовими:

**По-перше**, реалізація релігійних норм ґрунтуються на великому авторитеті релігії і Церкви [3, с. 37]. Тут доречною є думка С. Місевича, який вказує, що релігія та Церква посідають унікальне за значенням місце у житті суспільства. Будучи за суттю аксіологічно-світоглядною формою пізнання світу, релігія, з одного боку, виступає як визначальний фактор при формуванні внутрішньої системи етичних оцінок, мотивацій та метафізичного світогляду віруючої людини, з іншого боку, вона в абсолютній більшості випадків є інституційно вираженим видом колективної свідомості, покликаним задовольняти релігійні потреби та впливати на суспільні процеси [5, с. 2].

По-друге, релігія при реалізації своїх приписів звертає особливу увагу не тільки на зовнішню форму поведінки особи, а і на її внутрішній зміст – моральність. Остання в першооснові визначення внутрішнього змісту вважається регулятором більш високого рівня. На цій основі відбувається створення ідеалу поведінки, в якості взірця такої поведінки обране життя Бога (буддизм), пророка (іслам), чи сина Бога – Ісуса Христа (християнство) [9 с. 150–152].

**По-третє**, своєрідну особливість релігійних норм становлять формальні джерела їх виразу. Сприйняття закону, як волі Бога, зумовило велику повагу до священних книг, які вважаються базовим джерелом



релігійних приписів. З цього приводу С. Місевич зазначає, що *чільне місце в ієрархії формальних джерел релігійно-правових систем традиційно посідають положення, викладені у священних книгах релігій, на доктрини яких дотримуються ці системи. Особливе значення для християнсько-релігійного об'єднання мають приписи сакральної книги цієї світової релігії – Біблії, яка за суттю є збірником багатьох творів, різних авторів та різних епох. Саме у Біблії розкрито засади християнського віровчення та культу, подано основні парадигми християнського світогляду. Її норми є фундаментальними принципами в силу свого найвищого авторитету, на яких базується все життя Церкви, формальною засадою церковної правотворчості. Біблія, як і більшість священних книг інших релігій, не являючись систематизованим кодексом релігійно-правових норм, охоплює загальні засади, вихідні положення та напрями правового регулювання, які через акти тлумачення та нові норми, що виникають на підставі біблійних доктрин, деталізуються і реалізуються через них. Конкретні приписи та загальні парадигми Біблії є базисом процесу формування канонічного права, християнства в цілому* [5, с. 8].

**По-четверте**, унікальність релігійних норм, як різновиду соціальних норм, визначено специфікою відносин, які вони регулюють і виділяють їх в залежності від своєрідності їхніх ознак. До таких рис релігійних норм науковці зараховують: *в своїй більшості це норми, що регулюють відносини пов'язані із задоволенням релігійних потреб, неохоплені іншими соціальними нормами; ці норми виступають як масштаб, зразок поведінки віруючих за певних обставин; як еталон для суспільних відносин; припис цієї норми стосується здебільшого не конкретних осіб, а широкого кола людей – послідовників певної релігії чи якоїсь її частини; ці норми на відміну від інших соціальних норм мають певний зв'язок з вірою в надприродне (вони захищені посланням на священні джерела, надприродну сутність); мають авторитарний (імперативний) характер, сформульовані як обов'язкові веління, ієрархічно вищі над усіма іншими; основними засобами регулювання виступають – дозвіл, зобов'язання та заборона* [6, інтернет-ресурс].

**По-п'яте**, релігійні норми це різнітиппі, що охоплюють культурні, морально-етичні та релігійно-правові правила поведінки, які мають найбільш виражений правовий характер. Релігійно-правові норми став-

лять цілі системи особливих приписів і регулюють основні процеси функціонування релігійних організацій. Тут необхідно підкреслити, що *навіть виокремлені релігійні норми правового характеру знаходяться у тісному та нерозривному зв'язку з неправовими (морально-етичними, культовими, віронавчальними та ін.) приписами, які, значно більше споріднені між собою, ніж норми світського права та моралі. Саме Церква як релігійна організація забезпечує таку єдність всіх релігійних норм, так як переслідує, в першу чергу, цілі духовного, морального характеру* [6, інтернет-ресурс].

**По-шосте**, структурно, на відміну від правових норм, які мають трьохелементну внутрішню будову, релігійно-правові норми складаються тільки із однієї частини, що містить загальне правило поведінки – диспозиції (гіпотеза і санкція реалізуються не на людиновимірною, а на сакральному рівні) [9, с. 150-152].

**По-сьоме**, специфікою релігійно-нормативного регулювання є запровадження приписів, регулюючих поведінку віруючих, що містяться у нормах-заборонах, на кшталт, десятих біблійських заповідей.

**По-восьме**, дія впливу релігійно-правових норм не залежно від типу релігійно-правового регулювання розповсюджується на всіх віруючих незалежно від місця знаходження, соціального і правового статусу [9, с. 150-152].

**По-дев'яте**, на певному етапі суспільного розвитку, визнавши релігійні норми як основне джерело права, було виокремлено особливу правову систему – релігійно-правову.

На початку двадцятого століття після розвитку порівняльного правознавства відбувся процес перших класифікацій правових систем, в числі яких, поряд із сім'ями романо-германської, англо-американської правових систем, було виділено також правову систему релігійного типу – правову систему мусульманського права. На думку науковців, в загальному ця класифікація повною мірою не розкрила зміст сімей релігійної правової системи, яка мала б охопити правові системи мусульманського, індуського, іудейського й канонічного права, що базувалися на релігії – ісламу, індуїзмі, іудаїзмі, християнства. Розвиток структури вказаної системи знатишов більш повне наукове обґрунтування в подальших наукових розробках [4, с. 152-155]. Виділення із загальної маси правових систем сім'ю релігійної правової системи в окремий

різновид підтвердило, що релігія відіграє вагомую роль у розвитку права і є за суттю її базою.

Для визначення ролі релігійного права доречним буде підхід О. Юлдашева, який вважає базисом правотворення вибір, відповідно до головної мети – виживання, розвитку людини, певної ідеології. Із двох існуючих панівних ідеологій бездуховної (тоталітарною, нацистською, соціалістичною, ліберальною (анархічною) і духовної (базованої на збереженні існуючих цінностей, передусім моральних, духовних) він віддає перевагу останній. Відповідно до цього концепту система, що базується на бездуховній ідеології призводять не до виживання, а до загибелі людей. І це не тільки нацистські або соціалістична ідеології, а й ліберальні (гуманістичні). Гуманізм, як підкреслює науковець, поставив людину в центр Всесвіту, дав свободу творчому розвитку людини, віддаливши її від Божественного центру, він не тільки утверджував самовпевненість людини, не тільки підноси ІІ, а й принижував. Гуманізм призвів до того, що людину перестали вважати істотою вищою, Божественного походження і в той же час духовні ідеології, сприяли збереженню, виживанню людини. Тому фундаментом власного правотворення може бути православна християнська доктрина, з урахуванням національних особливостей України, на базі якої можна вирішувати всі глибокі питання, будувати правові інститути (наприклад, добросусідства) [9, інтернет-ресурс].

Заслугує уваги виділення А. В. Скоробогатовим одного з різновидів праворозуміння, теологічного типу, що вбачає в ньому сукупність правових теорій і концепцій, згідно з якими причини виникнення права і його соціальні джерела формувалися в сакральному світі (поза і незалежно від соціальних факторів), а також стверджує, що незалежність правових норм від волі людини. Вплив релігії, як домінуючого світогляду, на зміст законів і права призвело до майже тисячолітнього панування теологічних засад, проголосивши божественне походження права і законів. За цим підходом позитивне право повинне базуватися на релігійних нормах, які визначали базовий критерій справедливості [9, с. 150-152].

Зазначені вище аргументи цілком логічно вказують на необхідність подальшого поглиблення взаємозв'язку релігії і права. У цьому плані цілком об'єктивним буде твердження відомого українського вченого-

риста Ю. М. Оборотова про те, що саме релігійна традиція містить у собі критерій відмінностей добра і зла, а сучасний соціальний устрій повинен надавати людям можливість вільно жити і діяти відповідно до їхньої віри. Сьогодні на міжнародному рівні повинні схвалюватися такі закони і рішення, які були б прийнятними для всіх народів і різних цивілізованих моделей. В іншому випадку форма ідеологічного імперіалізму спровокує ще глобальніші конфлікти [7, с. 54].

Доречно підкреслити, що саме релігія забезпечувала багатівкову цілісність етнічних кордонів і підтримувала стійку тенденцію до утворення єдиної державної структури, сприяла консолідації української нації. Духовні владики у більшості своїй, хоч і розділені на два табори, завжди виступали живим символом і прикладом морального закону, який об'єднував українську спільноту, дисциплінував її провідну верству [2, с. 51].

З огляду на оцінку взаємозв'язку релігії, релігійних норм на сучасне право важливим є з'ясування цього процесу, що відбувається у постсекулярізованому суспільстві. Особливостями такого впливу є те, що держава не акцентує увагу на санкціонуванні релігійних норм як джерела права, але й разом з тим відсутня пряма антирелігійна діяльність держави. У той же час християнство на богословському рівні стало готове до дискусій у поміркованому варіанті, не повертаючись до тези про божественне походження права, не заперечує свободу совісті.

З цього приводу Д. Вовк підкреслює, що у цей період відбувається посилення взаємовпливу права і релігії як форм свідомості та нормативних регуляторів, проте такий вплив відбувається опосередковано. Передусім завдяки такому впливу відбувається гуманізація права, здійснюється відмова від жорстоких покарань, стверджуються новаторські норми, а саме заборона смертної кари, правового закріплення етаназії, штучного переривання вагітності, одностатеві шлюби. Стала реальною релігійна доктрина праворозуміння, наповнивши право морально-правовими цінностями (справедливість, права і свободи людини, демократія, дух права, рівності перед законом). У той же час законодавчо закріплена свобода віросповідання, забезпечена реалізація такого права державою та гарантоване не втручання у релігійну сферу людини [1, с. 63-66].



Викладені аргументи свідчать, що взаємовплив релігії і права є важливим чинником для підвищення ефективності правового регулювання та в цілому поліпшення правового клімату в суспільстві, адже правова система побудована на релігійному підґрунті стає більш стабільною і ефективною. Ось тому висвітлена проблематика заслуговує всебічного осмислення і масштабного наукового опрацювання.

#### Література:

1. Вовк Д. Співвідношення права і релігії у християнській правовій традиції // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол. В. Я. Ташій та ін. – Х.: Право, 2010. – № 4 (63). – С. 58-67.
2. Кравчук М. В. Взаємовідносини держави і церкви (правовий аспект) / М. В. Кравчук // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи Збірник тез і доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції –Тернопіль: ТзВО. «Терно-граф», 2008. – С. 50-58.
3. Див. дет. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права (опорні концепції). – К.: ВД «Професіонал», 2004. – С. 37.
4. Див. дет. Лук'янов Д. В. Релігійні та традиційні правові системи: проблема класифікації // Міжнародний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2007. – № 1-2. – С. 152-155.
5. Див. дет. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) Автореф. дис... канд. юрид. наук. - О., 2005. - 18с.
6. Див. дет. Місевич С. В. Релігійно-правові системи: компаративістський аспект. – <http://www.comparativelaw.org.ua/doc/misevych.doc>.
7. Оборотов Ю. М. Про духовні основи права епохи постмодерну // Правове життя сучасної України. Тези Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.) / Відп. ред. док. юрид. наук. проф.. Ю. М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2010. – С. 53-55.
8. Папаян Р. А. Християнские корни современного права / Р. А. Папаян – М.: Издательство: Норма, 2000. – С. XI.
9. Скоробогатов А. В. Міжнародний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2007. – №1-2. – С. 150-152.
10. Теорія держави і права (опорні концепції) / Авт. – упоряд. Кравчук М. В. – К.: Атіка, 2007. – С. 124-186;
11. Юлдашев О. Методологія приватного права. – <http://www.djerelo.com>.
12. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: [Монографія] / О. І. Ющик – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 519с.

УДК 340. 11: 168. 4

Кривцова І. С.

к. ю. н., доцент кафедри права  
Європейського Союзу та  
порівняльного правознавства  
Національного Університету «Одеська  
юридична академія»

#### САМООРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОГО КОНСТРУЮВАННЯ

**Анотація.** У роботі зроблена спроба виявити потенціал самоорганізації права шляхом аналізу юридичної конструкції на предмет можливості спонтанного саморозвитку. Автор висловлює припущення, що при розгляді конструкції як змісту права, що відображає складну будову врегульованих правом суспільних відносин і є результатом типізації в праві, представляється можливим виявити необхідні умови для правової самоорганізації.

**Анотация.** В работе предпринята попытка выявить самоорганизационный потенциал права путем анализа юридической конструкции на предмет возможности спонтанного саморазвития. Автор высказывает предположение, что при рассмотрении конструкции как содержания права, которое отражает сложное строение урегулированных правом общественных отношений и является результатом типизации в праве, представляется возможным обнаружить необходимые условия для правовой самоорганизации.

**Summary.** An attempt to expose selforganization potential of law by the analysis of legal construction for the purpose possibility of spontaneous self-development is undertaken in work. An author offers supposition, that at consideration of construction as maintenances of law which reflects a difficult structure well-regulated a law for public relations and is the result of typification in a right, is possible to find out necessary terms for legal selforganization.

**Ключові слова.** Юридична конструкція, синергетика, самоорганізація, наукова юридична модель, прийом правотворчої техніки.